

RECENZIE

SCHRIFFL, David. *TOTE GRENZE ODER LEBENDIGE NACHBARSCHAFT? ÖSTERREICHISCH-SLOWAKISCHE BEZIEHUNGEN 1945 – 1968*. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2012, 543 s. ISBN 978-3-7001-6956-7.

„Mŕtva hranica alebo čulé susedské vzťahy?“, pýta sa autor v názve publikácie, ktorej témou sú rakúsko-slovenské vzťahy v období medzi koncom druhej svetovej vojny a násilne ukončenou Československou jarou v auguste 1968. Odpoveď na položenú otázku hľadal mladý rakúsky historik nielen v archívoch v Rakúsku, ale i na Slovensku a v Českej republike. Výsledkom tohto pozoruhodne rozsiahleho archívneho výskumu, ako i štúdia rakúskej, slovenskej i českej odbornej literatúry je komplexné spracovanie týchto bilaterálnych vzťahov v rokoch 1945 – 1968.

Historik David Schriffl nie je pre slovenských historikov a historičky, ktorí sa zaoberajú obdobím slovenskej autonómie a vojnovou Slovenskou republikou, neznámou osobou. Historickej obci na Slovensku sa už predstavil viacerými štúdiami, ako i monografiou k rakúsko-slovenským vzťahom v období slovenskej autonómie na prelome rokov 1938/39. Rakúsko-slovenským vzťahom po roku 1945 sa autor venoval vo svojej dizertačnej práci, ktorú obhájil v roku 2009. Recenzovaná publikácia pritom predstavuje jej rozšírenú a prepracovanú verziu. Autor v súčasnosti pôsobí ako vedecký pracovník Historickej komisie Rakúskej akadémie vied vo Viedni.

Pri prvom kontakte s publikáciou upúta pozornosť fotografia z 21. augusta 1968 na jej obálke. Sú na nej príslušníci rakúskej pohraničnej služby na hraničnom prechode Bratislava – Berg, ktorí s veľkým záujmom pozorujú československú colnicu. Snímka je zvolená naozaj trefne, samotný autor nazeral na rakúsko-slovenské vzťahy predovšetkým z pohľadu rakúskej strany, konkrétne najmä na základe poznatkov z dokumentov rakúskych zástupiteľstiev v Československu, ktoré však zároveň dopĺňal informáciami z prameňov československej proveniencie. O vysokej hodnote jeho archívneho výskumu svedčí i zoznam archívov a príslušných fondov, z ktorých Schriffl čerpal. Zároveň však treba na tomto mieste podotknúť, že Národný archív Českej republiky v Prahe nesie oficiálny názov „Národní archiv“, a nie „Český národní archiv“, ako sa v publikácii nesprávne uvádza. Taktiež považujem za adekvátnejšie používať pri citovaní prameňov z Archívu Ústavu pamäti národa v Bratislave ako skrátený názov „Archív ÚPN“, a nie iba skratku „ÚPN“.

V prvej kapitole autor vymedzil skúmané problémy, priblížil pramennú základňu práce a stručne zhrnul súčasný stav poznania. Záujem rakúskej a českej historiografie sa tradične orientoval predovšetkým na skúmanie medzištátnych vzťahov medzi Rakúskom a Československom, keďže zahraničná politika sa tvorila v Prahe. Zo strany slovenskej historiografie síce boli spracované isté parciálne problémy vzťahov medzi Slovenskom a Rakúskom, avšak prvý – a dodávam, že podľa môjho názoru veľmi vydarený – pokus o systematické spracovanie rakúsko-slovenských vzťahov po roku 1945 predstavuje až Schrifflova monografia. Vzhľadom na skutočnosť, že Slovensko nebolo na medzinárodnej scéne oficiálne samostatným aktérom, musel autor okrem dokumentov celoštátnych československých orgánov a organizácií skúmať aj iné archívne pramene, ktoré podrobnejšie zachytávali regionálne a lokálne kontakty medzi Rakúskom a Slovenskom. Išlo teda v prvom rade o do-

kumenty slovenských orgánov v Bratislave, a síce Slovenskej národnej rady, neskôr Zboru povereníkov, a v neposlednom rade, samozrejme, Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska.

Jadro práce tvorí deväť nasledujúcich kapitol. V poradí druhá kapitola je venovaná vývoju rakúsko-slovenských diplomatických vzťahov v rokoch 1945 – 1968. Už krátko po skončení druhej svetovej vojny bol v Bratislave zriadený zo strany Rakúska diplomatický úrad, na čele ktorého stál rakúsky poverenec pre Slovensko. Dôvodom bola potreba brániť záujmy rakúskej kolónie na Slovensku. Avšak napriek enormnému úsiliu poverenca a viacerým prísľubom slovenských predstaviteľov sa v praxi nepodarilo docieľiť, aby Rakúšania na Slovensku (ako i v celom štáte) neboli vystavení rovnakým represívnym opatreniam ako ostatné nemecky hovoriace obyvateľstvo. Význam rakúskeho zastupiteľského úradu, ktorý bol v októbri 1947 povýšený na generálny konzulát, obzvlášť vzrástol po februári 1948, keď sa v Československu dostali k moci komunisti. V čase začínajúcej studenej vojny medzi západným a východným blokom predstavoval rakúsky úrad v Bratislave, ktorý posielal správy často priamo do Viedne – a obchádzal tak rakúske vyslanectvo v Prahe – dôležitý zdroj informácií o dianí za železnou oponou. Vďaka jeho spravodajstvu prenikali z Bratislavy napr. informácie o situácii katolíckej cirkvi prostredníctvom rakúskych diplomatických orgánov až do Vatikánu. Od septembra 1951 bol bratislavský konzulát navyše jediným západným diplomatickým zastupiteľstvom na Slovensku. (I keď treba pripomenúť, že Rakúsko, ktoré bolo po druhej svetovej vojne okupované štyrmi mocnosťami, získalo plnú suverenitu až v roku 1955.) Aktivity rakúskeho konzulátu neunikli očiam československej Štátnej bezpečnosti a niektorí členovia za to zaplatili osobnou slobodou. Karl Rajnoch, ktorý pôsobil na konzuláte vo viacerých funkciách, a sekretárka Anna Bär boli odsúdení v rámci politického procesu proti biskupom Jánovi Vojtaššákovi, Michalovi Buzalkovi a Pavlovi Gojdičovi v roku 1951. Zatiaľ čo rakúsko-slovenské diplomatické vzťahy v 50. rokoch najlepšie vystihuje termín „mierové spolužitie“, s postupnou liberalizáciou vnútropolitických pomerov v Československu v 60. rokoch sa prebúdza na oboch stranách intenzívnejší záujem o nadviazanie spolupráce v rôznych oblastiach (kultúrnej, hospodárskej a pod.). Tento vývoj zvrátili augustové udalosti v roku 1968, po intervencii armád štátov Varšavskej zmluvy na území ČSSR začali sľubne sa rozvíjajúce diplomatické vzťahy opäť stagnovať.

Ostatné kapitoly sa dotýkajú jednotlivých aspektov rakúsko-slovenských vzťahov, a síce kultúrnej výmeny, spoločných hraníc, slovenskej politickej emigrácie v Rakúsku, ako aj židovských utečencov z krajín východného bloku, ďalej problematiky cezhraničnej dopravy, hospodárskej i obchodnej spolupráce. Osobitná kapitola je taktiež venovaná situácii nemecky hovoriaceho obyvateľstva v Československu, pričom opatrenia československých orgánov vo veci odsunu a vyvlastnenia ich majetku nadhlo poznamenali i československo-rakúske vzťahy. V kapitole *Obraz suseda v zrkadle dokumentov* sa autor zamýšľa o i. aj nad tým, ako ovplyvnili zásahy voči nemecky hovoriacemu obyvateľstvu počas prvých povojnových rokov vytváranie negatívneho obrazu českého národa v Rakúsku. Keďže rakúsko-slovenské vzťahy boli v podstatne menšej miere zaťažené historickými konfliktami než rakúsko-české, rakúska strana vnímala Slovensko a jeho obyvateľstvo v porovnaní s českými krajinami pozitívnejšie. Zaujímavý postreh však predstavuje i poukázanie na isté prehliadanie Slovákov vo vnímaní rakúskych inšancií, ktoré i v dokumentoch často nahrádzali pojem „československý“ termínom „český“, a to i v prípadoch, keď išlo o záležitosti, ktoré sa dotýkali len Slovenska. Výraznú zmenu vo formovaní mentálneho obrazu suseda

priniesol august 1968, keď spontánný odpor obyvateľstva v Československu proti invázii komentovali rakúske masmédiá prívlastkami ako „heroický“ či „prikladný“. Rakúšania neboli, samozrejme, len pozorovateľmi, ale i pozorovanými. Podobne ako sa menil mentálny obraz Československa v Rakúsku, podliehal zmenám i obraz Rakúska u nás. V krajine, ktorá bola postupne začleňovaná do východného bloku, sa snažila vládna propaganda šíriť o Rakúsku predstavu ako o chudobnej kapitalistickej krajine, ktorú ovládajú reakčné sily. Cestovný ruch v 60. rokoch, ako i nelegálne počúvanie rakúskeho rozhlasu a sledovanie rakúskej televízie definitívne zbúrali tento obraz. Rakúsko bolo čoraz viac vnímané na Slovensku ako hospodársky a politický vzor. Autorov prínos v objasňovaní problematiky je neodškriepiteľný, avšak tomu, kto by sa bližšie zaujímal o obojstranné vnímanie rakúsko-slovenských susedských vzťahov, odporúčam prečítať si tiež publikáciu *Mentálna hranica. Obraz suseda v slovensko-rakúskom pohraničí* (Zost. Ľubomír Falt'an. Bratislava 2003).

Schriefflova monografia je obohatená prepismi vybraných archívnych dokumentov, ktoré sú uverejnené v rámci príloh. Súčasťou knihy je i zoznam skratiek, v ktorom – ako som pri čítaní knihy postrehla – však niektoré častejšie používané skratky absentujú (napr. ORF – *Österreichischer Rundfunk*, BKA – *Bundeskanzleramt*). Keďže sa v archívnych prameňoch rakúskej proveniencie, s ktorými autor pracoval, vyskytovali nemecké názvy obcí a miest na Slovensku, autor vyhotovil ako pomôcku pre ľahšiu orientáciu čitateľa/ky zoznam vybraných slovenských obcí a miest, v ktorom priradil k ich slovenskej verzii aj nemeckú, a v niektorých prípadoch aj maďarskú, či dokonca chorvátsku. Vzhľadom na náročnosť a rozsah skúmanej problematiky je pochopiteľné, že sa autor dopustil v texte chyby pri identifikácii obce *Rosenau*, ktorú mylne preložil ako Ružomberok (s. 315), hoci v skutočnosti išlo o Rožňavu. Pri uvádzaní nemeckého alebo slovenského názvu obce či mesta na Slovensku si autor stanovil pravidlo, že nemecký názov uvedie v texte vtedy, keď ho použije rakúska strana, a slovenský názov, keď pôjde o vyjadrenie zo slovenskej perspektívy. Chcela by som v tejto súvislosti podotknúť, že v prípade hlavného mesta Slovenska toto pravidlo nebolo podľa môjho názoru práve najšťastejším riešením, keďže názov hlavného mesta Slovenska sa v texte vyskytuje pomerne často. Striedavé používanie termínov „Bratislava“ a „Pressburg“ pôsobilo pri čítaní v dôsledku toho trochu rušivo.

Napriek tomu, že kniha je napísaná v nemeckom jazyku, vyskytuje sa tu i niekoľko prehreškov voči slovenskej gramatike. Na jednej strane chcem vyzdvihnúť, že rakúsky autor uvádzal pri slovenských (i českých) inštitúciách, organizáciách, politických stranách a pod. popri nemeckom preklade aj ich názov v slovenčine (respektíve v češtine). Avšak na druhej strane sa dopúšťal opakovane tej istej gramatickej chyby, keď písal každé slovo v názve s veľkým začiatočným písmenom (napr. Komunistická Strana Slovenska), prípadne nesprávne umiestnil dĺžeň (Hlinková Mladež).

Vyššie uvedené pripomienky však v žiadnom prípade neuberajú recenzovanej publikácii na význame. Autor svojou prácou dokázal nielen existenciu rakúsko-slovenských diplomatických, hospodárskych, kultúrnych a iných kontaktov v rokoch 1945 – 1968, ale aj to, že napriek politickým prekážkam sa tieto kontakty nikdy celkom neprerušili.

ANOTÁCIE, GLOSÝ

HALÁSZ, Ivan. *UHORSKO A PODOBY SLOVENSKEJ IDENTITY V DLHOM 19. STOROČÍ*. Bratislava : KALIGRAM, s. r. o., 2011, 233 s. ISBN 978-80-8101-435-2.

Práca slovenského historika, právnika a slavistu Dr. Ivana Halásza, PhD. načrtáva problematiku viacerých alternatív vývoja slovenskej národnej identity v zložitých podmienkach mnohonárodnostného Uhorska v 19. storočí, ktoré sa považuje za storočie vzniku a rozkvetu moderných národných ideológií a identít, ktoré zohrali nezastupiteľnú úlohu v modernizácii stavovských spoločností.

Prvé 4 kapitoly rozoberajú všeobecné otázky a trendy viacerých alternatív slovenského národného vývoja v 19. storočí a jeho porovnanie s vývojom iných národov, vplyv udalostí rokov 1848/1849 na formovanie slovenskej politickej a národnej identity, problematiku lojálnosti voči štátu a národu počas dualizmu, ako aj vzťah slovenskej politiky k Židom.

Prvá kapitola *Súťaž identít a koncepcií politických spoločenských v dlhom 19. storočí* (Problematika vývoja maďarského a slovenského národného a politického povedomia) prezentuje povedomie uhorskosti, pocit slovanskej spolupatričnosti, československé povedomie, povedomie slovenskej etnickej osobnosti, maďarské povedomie, subnacionálne identity (Spiš, Šariš, Liptov, Orava, Nitra, Pohronie).

Druhá kapitola *Uhorská revolúcia a boj za slobodu 1848/1849 v kontexte formovania modernej slovenskej identity*. Načrtáva bdbodie predmarcových reforiem a Uhorsko, uhorské tradície a vznik maďarského národného liberalizmu, maďarský šľachtický liberalizmus a problém sociálnej a národ-

nostnej emancipácie, osobnosti a hlavné smery uhorsko-maďarského liberalizmu, Maďari a Slováci v revolúcii v boji za nezávislosť v rokoch 1848/1849, rozdielnosť perspektív, etnický a politický charakter konfliktov, zmierňovanie v národnostnej politike, národnostné plány košútovskej emigrácie, maďarské národno-politické myslenie a postoj k slovenským požiadavkám v rokoch 1860 – 1867.

Tretia kapitola *Tzv. lojálni Slováci v dualistickom Uhorsku – dobrí Slováci, úradní Tóti, uhorskí vlastenci, maďaróni a tí druhí...*

Štvrtá kapitola *Slovenská národnostná politika a židovská komunita v období dualizmu*. Problém židovského prisťahovalectva v 18. a 19. storočí, miesto židov v spoločenskej štruktúre hornouhorskeho slovenského regiónu, pomaďarčovanie hornouhorskeho židovstva a Slováci, slovenská národnostná politika a Židia.

Ďalších 7 kapitol približuje komplikovanosť výskumu národnej a politickej identity historických osobností D. Bacháta, J. N. Bobulu, J. Kalinčiaka, L. Košúta, M. Morháča, ako aj M. Hodžu a J. Škultétyho na konkrétnych príkladoch:

Dilemy a postavy našich dejín – Lajos Kossut a Ludovít Štúr. Paralely a rozdiely. Štúr – životná dráha slovenského evanjelického intelektuála a politika, Štúr – hlavný ideológ slovenského národného hnutia.

Ján Kalinčiak, slovanskosť, slovenskosť a uhorský patriotizmus.

Ján Nepomuk Bobula.

Daniel Bachát, jeho slovenskosť a uhorskosť. Jeho život dielo do roku 1873, príchod do Pešti.

Veľkomesto a jeho hodnotový svet v dielach evanjelického duchovného Daniela Bacháta-Dumného.

Martin Morháč – posledný kňaz slovenských evanjelikov v Pešti pred rokom 1918.

Modernizácia a národná svojbytnosť v spore Milana Hodžu a Jozefa Škultétyho.

Hodža vydal v roku 1920 dielo *Československý rozkol* (vychádza z čechoslovakizmu), s ktorým polemizuje Škultéty dielom *Stodvadsať rokov zo slovenského života* (vychádza zo svojbytnosti slovenského národa).

Publikáciu uzatvárajú 2 kapitoly o rozdielnej priestorovej perspektíve výučby dejín v postuhorskom priestore a niekoľko poznámok o menšinovej problematike v strednej Európe:

Problém rozdielnej priestorovej perspektívy pri vyučovaní postuhorských – maďarských a slovenských dejín.

Krátke poznámky k dejinám a súčasnosti menšinovej problematiky v stredoeurópskom regióne. Klasifikácia menšinových spoločenstiev, triviálne „zákony“ vzťahu väčšina a menšiny, prostriedky menšinovej politiky.

Táto práca je vedecké, erudované dielo, ale pomerne ťažko sa číta. Predstavu o jeho objektivnosti si musí každý čitateľ urobiť sám. Použitá literatúra je skromná, uvedená iba k trom častiam (na s. 36, 191, 224).

L. Jančo

FERIANCOVÁ, Alena. *(NE)NÁJDE-NÁ BEZPEČNOSTĚ, Československo, Nemecko a úpravy medzinárodného systému v Európe 1922 – 1926.* Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta. 2010, 290 s.

Mgr. Alena Feriancová, PhD. získala prémie za vedeckú a odbornú literatúru za rok 2010.

Predmetom monografie je skúmanie nových bezpečnostných aspektov po skončení Veľkej vojny v rokoch 1922 – 1926. Autorka sleduje túto problematiku z pohľadu dvoch protagonistov ocitajúcich sa v dôsledku historického vývoja v odlišnej pozícii – na strane víťazov, prejavujúcich eufóriu

z vlastnej štátnosti a na strane porazených, vojnou zdevastovaných a demoralizovaných. Práca neopisuje iba aspekty vzťahov weimarského Nemecka a Československa v prvých povojnových rokoch, ale aj širšiu bázu vzťahov a problémov, ktoré vytvárali povojnový kolorit mocenských usporiadaní v celej jeho šírke a nadväznosti. Práca je prínosom pre historické poznanie tejto problematiky v prelomovej dobe, ktorá je ešte stále málo prebádaná, preto bez dôkladnejšieho štúdia nie je možné pochopiť mnohé problémy a tendencie nasledujúceho desaťročia.

Versailleský mierový systém tvorili zmluvy podpísané víťaznými štátmi Dohody a porazenými Ústrednými mocnosťami v rámci mierovej konferencie na predmestíach Paríža po 1. svetovej vojne (wersailleská zmluva s Nemeckom 28. 6. 1919, saintgermainská zmluva s Rakúskom 10. 9. 1919, neuillyská zmluva s Bulharskom 27.11.1919, trianonská zmluva s Maďarskom 4. 6. 1920 a sèvreská zmluva s Tureckom 10. 8. 1920).

Obsahom diela je *PROLÓG*, ktorý opisuje Československo a Nemecko v povojnovej Európe v rokoch 1922 – 1926. Tvorba a východiská zahraničnej politiky Československa vychádzali zo zachovania povojnového status quo, orientácie na krajiny Dohody, spoluprácu v rámci Malej dohody s Rumunskom a Kráľovstvom Srbov, Chorvátov a Slovincov (od roku 1929 Južosláviu), korektné a lojálne vzťahy ku všetkým susedným krajinám, boj proti pripojeniu Rakúska k Nemecku, zabránenie reštaurácii monarchií v strednej Európe a práca v Spoločnosti národov.

BEZPEČNOSTĚ V ROKOCH 1922 – 1923 je ďalšou kapitolou. Britsko-francúzska aliancia nebola realizovaná pre rozdielnosť názorov v otázke záruk bezpečnosti. Zmluva o vzájomnej pomoci či Pakt Spoločnosti národov bola jej právnym aktom vyhláseným 14. februára 1919 na Parížskej

mierovej konferencii a platným od podpisu Versailleskej mierovej zmluvy 2. júna 1919 za účelom vytvorenia vzájomnej záruky politickej nezávislosti a územnej celistvosti veľkých aj malých štátov. SN prestala fungovať v roku 1940 a oficiálne bola zrušená 1946. Nemecké iniciatívy na riešenie bezpečnostnej otázky 1922 – 1923 spočívali v návrhu na vytvorenie paktu pod patronátom USA, paktu pasívneho odporu, paktu na Rýne, nóty o reparáciách, politiku pasívneho odporu odvolal Stresemann. Janovskej medzinárodnej konferencie (apríl – máj 1922), ktorá rokovala o hospodárskej obnove Európy (platenie nemeckých reparácií a ruská otázka), sa zúčastnilo 29 štátov. Sovieti odmietli spojenecké požiadavky a rokovania sa dostali do slepej uličky. Ďalej autorka približuje Rapalskú zmluvu, podpísanú dňa 16. júna 1922 v prímorskom letovisku Rapallo, išlo o separátnu hospodársku zmluvu medzi Nemeckom a sovietskym Ruskom, ktorou sa vzdali vojenských náhrad voči sebe, ktorá vyvolala na Západe búrku nevôle. 11. januára 1923 obsadili francúzsko-belgická vojská Porúrie. Britský postoj bol zdržanlivý, sovietska vláda proti okupácii protestovala.

Tretou časťou diela je *ÚSILIE O KONSOLIDÁCIU POMEROV*, v ktorej sa zaoberá Československo-francúzskou zmluvou, podpísanou 25. januára 1924 v Paríži. Okolo „údajných“ dodatkov, vymyslených zrejme Nemcami, vznikla aféra, ktorá poukázala na nedôveru a podozrievanie vo vzájomných vzťahoch Nemecka a Československa. Nasleduje zmienka o tom, že na konferencii v Londýne spojenci prijali v auguste 1924 Dawesov plán na splatenie vojnových reparácií a poskytnutie pôžičky – veľkokapitál USA a Anglicka smeroval do Nemecka, čím sa posilnilo jeho rovnocenné postavenie medzi európskymi štátmi. Realizácia trvala 5 rokov. Okupácia Porúria sa skončila v roku 1925. Venuje sa tiež súvislostiam spojeným so Ženevským protokolom

z 2. októbra 1924, ktorého zmyslom bol zákaz vojny okrem obrannej, uplatňovanie sankcií proti útočníkovi a plán kolektívnej bezpečnosti, ktorú odmietol, ale nebránil regionálnym zmluvám. Veľká Británia (VB) ho odmietla ratifikovať, nerealizoval sa a stihol ho osud Zmluvy o vzájomnej pomoci. Protokol sa mal realizovať na úkor Nemecka, ktoré bolo rado, že sa neuplatnil.

Pokračovaním publikácie je *LOCARNSKÝ MEDZNÍK*. V uvedenom období otázka bezpečnosti uviazla v slepej uličke. Nemecko sa snažilo uspokojiť túžby Francúzska po bezpečnosti i spokojnosti VB, pričom nemalo potrebu riešiť bezpečnosť na východnej hranici.

Československo-poľská zmluva vyvolala špekulácie a podozrenia z tajného dodatku. Nasledovali mesiace náročných príprav, v ktorých VB nebola ochotná pristúpiť na pakt, ktorý by zahrňoval viac ako rýnsku hranicu. Rozhovorov v Locarne 5. – 16. októbra 1925 sa zúčastnili Nemecko, Francúzsko, VB, Taliansko a Belgicko a prizvané boli Československo a Poľsko. Ich cieľom bola garancia hraníc na Rýne. 16. októbra 1925 bol podpísaný Rýnsky pakt, ktorý garantoval nedotknuteľnosť hraníc Nemecka s Francúzskom a Belgickom, ale bez garancie ponechal východné hranice Nemecka s Československom a Poľskom, dodatočne boli podpísané garančné zmluvy Francúzska s Československom a Poľskom. Nemecko podpísalo s nimi iba arbitrážne zmluvy, ktoré nedávali záruku ochrany hraníc s nimi. Pakt signalizoval návrat Nemecka do veľmocenských pozícií, doplnenie Versailleského systému a záruky bezpečnosti. Zmluvy boli podpísané 1. decembra 1925, avšak ich cieľ zostal nenaplnený.

Nasleduje *LOCARNSKÝ EPILÓG*. Locarnské zmluvy mali platiť po vstupe Nemecka do ženevskej organizácie – Spoločnosti Národov [SN bola založená podpisom versailleskej zmluvy a tvorilo ju 29

štátov, Rada SN vznikla 10.1.1920, mala 4 stálych členov (VB, Francúzsko, Taliansko a Japonsko) a 4 nestálych členov (Belgicko, Brazília, Španielsko a Grécko]. Ale to sa v priebehu rokov menilo. O jeho vstupe sa rokovalo už v roku 1924, niekoľkokrát v roku 1925, ale nepodarilo sa to ani na prvý pokus v marci 1926. Prekvapením z Berlína sa stalo podpísanie Zmluvy o priateľstve a neutralite medzi Nemeckom a ZSSR 24. apríla 1926. Po hľadaní kompromisu sa úspech dostavil až na druhý pokus a Nemecko bolo prijaté 10. septembra 1926 do SN a dostalo stále miesto v Rade SN. Dawesov plán a locarnská dohoda posilnili postavenie Nemecka a umožnili mu zaujať fakticky rovnoprávne miesto medzi hlavnými európskymi štátmi.

Nakoniec v časti *NA ZÁVER* je uvedený, že od skončenia prvej svetovej vojny prešiel versailleský systém mnohými zmenami, ktoré charakterizovali kompromisy, Nemecko bolo začlenené do bezpečnostného systému Európy ako rovnocenný partner. Československo sa snažilo získať garancie bezpečnosti, ale záujmy Nemecka boli odlišné – k aplikácii locarnských zmlúv sa nik nepostavil na ich obranu. Bola prijatá Československo-nemecká arbitráž, ale zmluva nebola nikdy uplatnená. Bezpečnostný systém sa ukázal ako nedostatočný. Rok 1926 nehrozil žiadnym nebezpečenstvom, dával však nádej a optimizmus. Nemecko Locarnom vstúpilo do SN a stalo sa jej aktívnym spolutvorcom. Avšak čoskoro prišla hospodárska a politická kríza, po ktorých sa Európa a svet začali rútiť do záhuby. Západoeurópske mocnosti Francúzsko a VB urobili z Nemecka veľmoc na svojej úrovni, v dôsledku čoho umožnili vypuknutie druhej svetovej vojny.

E. Jančo

RAJLICH, Jiří. *JOSEF FRANTIŠEK. Pokus o pravdivý príbeh československého stíhače.* Cheb : nakladateľstvá letecké literatury SVĚT KRÍDEL, 2010, 356 s. ISBN 978-80-86808-84-0.

Publikácia vyšla v licencií: Wydawnictwo STRATUS s. c., Po. Box 123,27 – 600, Sandomierz 1, Poland.

Predhovor napísal Christopher Shores – spisovateľ píšuci o vojenskom letectve.

V Úvode vychádza autor z citácií veliteľov a Františkových spolubojovníkov.

Prvá časť *Neznámý poddôstojník československého letectva približuje* jeho životopis. Narodil sa 7. októbra 1914 v Dolných Otaslavicích, okres Prostějov. Zaujímali ho motory, vyučil sa za automechanika a túžil stať sa letcom. Absolvoval Školu pre odborný dorast letectva pri Vojenskom leteckom učilišti (VLU) v Prostějove. 1. októbra 1934 začal študovať vo VLU, po odvode nastúpil na vykonanie prezenčnej vojenskej služby 1. augusta 1935 k leteckému pluku 2, letky 5 v Olomouci. 1. augusta 1937 bol menovaný za poľného pilota letca a 1. októbra 1937 bol povýšený do hodnosti slobodníka. 19. mája 1938 absolvoval stíhací kurz na letisku Praha-Kbely a tu bol pridelený k stíhacej letke 40 leteckého pluku 4, kde ho zastihol tragický 15. marec 1939.

Pokračovaním diela je *Útek do Poľska*. V noci z 13. na 14. júla 1939 prekročil pri Havířove v nekrytom nákladnom vagóne s ďalšími 3 pilotmi hranice do Poľska a do Krakova sa dostal 25. júna. Tu bolo evidovaných 2 200 čs. vojakov, ktorí sa o mesiac presťahovali do skautského tábora Bronowice Male. Do Francúzska sa presunulo do augusta 1939 viac ako 1 200 čs. vojakov (z toho okolo 500 letcov). Medzi nimi mal byť aj František, ale 190 letcov zostalo v Poľsku a z nich 93 vstúpilo do poľského letectva v dňoch 1. júna – 29. augusta 1939.

Ďalšiu časť tvorí *Osudné rozhodnutie*, ktoré urobil František 29. júna 1939 v

prístave Gdynia, odkiaľ malo odplávať do Francúzska na lodi *Kastelholm* 190 čs. letcov. Skupina poľských dôstojníkov ich nahovárala vstúpiť do poľského letectva, František si hodil mincu a bolo rozhodnuté – navždy spojil svoj osud s Poliakmi. Pridal si rok veku, hodnosť čatára aj 3 odsľúžené roky. Odišiel do Varšavy a odtiaľ na leteckú základňu do Deblinu na preškolenie.

Nasleduje kapitola *Vojna*, ktorá sa začala ráno 1. septembra 1939 o 4,45 h, keď bez vypovedania vojny nemecká armáda vtrhla do Poľska. Začali nálety a bombardovanie. František robil prieskumné lety, evakuoval a prelietaval lietadlá 1. – 21. septembra 1939 na letiská Góra Pulawska, Kierz, Sosnowice, Stojanów, Kamionka Strumilowa a nakoniec preletel 22. septembra do Rumunska, pristál v Ispas, preletel ešte na letisko Černovice, Jassy a nakoniec do Bukurešti, kde na letisku Pipera odovzdal lietadlo rumunskému letectvu, bol internovaný, v noci ušiel a hlásil sa na poľskej ambasáde v Bukurešti. Potom 2. októbra odišiel do Constance a odtiaľ loďou *Dacia* cez Istanbul do Bejrútu a ďalšou loďou *Tefofil Gautier* do Marseille a odtiaľ vlakom do Paríža, kde sa hlásil v sústreďovacom stredisku 22. októbra 1939.

Po tejto kapitole nasledujú *Francúzske otázniky*. 30. októbra 1939 navštívil Čs. voj. správu a žiadal o vstup do čs. leteckej jednotky, ale pre nešťastnú kontroverziu s vyššími dôstojníkmi zostal s Poliakmi. 17. februára 1940 boli sformované 4 stíhacie, 2 prieskumné a 1 bombardovacia skupina obnoveného poľského letectva vo Francúzsku. Pôsobil v kasárňach v Le Bourget, na hlavnej leteckej výcvikovej základni Lyon-Bron, na letisku Aulnat v Clermont-Ferrand, kde opäť sadol do kabíny lietadla. Veľa toho nenalietal a tu zostal až do porážky Francúzska 17. júna 1940, keď odišiel s poľskými letcami do prístavu Bordeaux a odtiaľ poľskou loďou *Chorzów*. 18. júna vyplával do juhoanglického prístavu

Falmouthkde, kde pristál 21. júna 1940.

Šiestou časťou je *Tristotrojka*. Poľskí letci boli sústredení v *Polish Depot* v Blacpoole, Josefovi Františkovi priznali britskú hodnosť *Sergeant (Sgt, čatár)* poľské matričné číslo RAF 793451 a bol pridelený k 303. Dywizjon Myśliwski Warszawski im. Tadeusza Kościuszki (303. poľskej stíhacej peruti) na letisku v Northolte pri Londýne. Veliteľom bol Brit Squadron Leader (S/Ldr, veliteľ eskadry, major letectva Ronald G. Kellet a Poliak mjr. Zdislaw Krasnodebski). Pretože prebiehala Bitka o Britániu (10. 7. – 31. 10. 1940), už 3. augusta sa začali cvičiť na trénažeroch a školských lietadlách a 7. augusta aj na stíhačkách Hawker Hurricane Mk.I.

Nasleduje Františkov *Prvý (skutočný) zostrel*. 30. 8. a 1. 9. 1940 patroly hurikánov neboli úspešné. K Doveru 2. 9. letelo asi 160 Messerschmittov a 120 britských stíhačiek. František zbadal M 109, strieľal po ňom dvakrát, z jeho motora sa objavil veľký oblak čierneho dymu a stroj havaroval 2 – 3 míle od mora. Tento úspech zdvihol jeho sebavedomie. Druhé víťazstvo mu pribudlo hneď na druhý deň 3. 9., nad Doverskou úžinou zbadal Heinkel He 113 (skutočne to bol Messerschmitt Bf 109E-1) a zo vzdialenosti 100 yardov vypálil na jeho kabínu dvojsekundovú dávku a lietadlo kleslo do mora. 5. 9. nad ústím Temže vo výške 22 000 stôp zaútočila na Františka stíhačka Bf 109, Nemeц cieľ minul a František zozadu zo 150 yardov vypálil sériu a Nemeц v plameňoch zmizol v hĺbke. Ihneď sa venoval Junkersom, jednému zozadu a zospodu zasiahol kabínu a motor Ju 88, ktorý zmizol po krídle k hladine – 2 zostrel v priebehu niekoľkých minút. Divoký boj s presilou sa Františkovi podarilo 6.9. nielen prežiť, ale v priebehu piatich dní pripísať ďalší zostrel a prederavený sa vrátiť do Northoltu. Veliteľ perute ho navrhol na vyznamenanie Záslužnou leteckou medailou.

Ôsmu časť tvorí *Jeho najťažšia bitka*. Dňa 9. 9. 1940 vybojoval asi najťažšiu osobnú bitku. Nad ústím Temže sa zjavila skupina bombardovacích He 111, sprevádzaných 80 stíhačkami a za nimi druhá vlna 40 Ju 88 s 25 Bf 110. Proti nim bojovala stovka Hurricaneov a Spitfirov. Výsledok bol nerozhodný 23 : 23. Z Františkoveho hlásenia vyplýva, že zostrelil 2 nepriateľské lietadlá a s postreleným strojom musel núdzovo pristáť na kopci pri Brightone. Teda v priebehu týždňa na svojom lietadle vykonal tri akcie a získal štyri zostrely a musel sa s lietadlom rozlúčiť. O dva dni neskôr dosiahol svoje najväčšie víťazstvo, keď v priebehu niekoľkých minút zostrelil 3 nepriateľské stroje (skôr ako stačil zaútočiť, napadla ho dvojica Me 109. Jednému sa František dostal za chvost, ktorý po presnej dávke explodoval. Po útoku vošiel do mrakov a keď sa vynoril, zbadal He 111, vypálil doňho a tento sa zrútil v plameňoch do mora. Pri spiatocnej ceste narazil na Me 109, zaútočil aj na tento, ktorý začal dymiť a horieť, ale pretože už nemal muníciu, vrátil sa na letisko do Northoltu).

9. časť sa volá *Na vrchole*. Göring sa rozhodol definitívne zraziť RAF na kolená. 15. september sa stal kulmináčnym a prelomovým dňom bitky nad Anglickom – Deň bitky o Britániu. František tu získal svoj jedenásty zostrel. V celodennom boji Nemci stratili 185 strojov (v skutočnosti 49), RAF 74 (v skutočnosti 57). Ale útoky proti Británii pokračovali až do mája 1941. 18. 9. 1940 navštívil 303. peruť premiér poľskej exilovej vlády Władysław Sikorski. František dostal vojnový kríž Virtuli Militari. Slávnosť bola prerušená poplachom a letka hurikánov zostrelila Dornier Do 215, Františkovi sa tiež ušiel skalp – zostrelil Me 109. 26. septembra navštívil letisko Northolt britský panovník Juraj VI. I v tento deň sa 303. peruť dostala do ďalšieho boja, z ktorého si František odniesol dva zostrelené Heinkely. Na druhý deň 27.9. už o 8,45 bol

vo vzduchu, Hurikáni vleteli do skupiny He 111 a o ½ hodiny si František pripísal ďalšie dva zostrely (Me 109 a Me 110). 1.7.1941 mu bola vystavená legitimácia k poľskému Krzyżi Walecznych (Vojnovému krížu). 30. 9. 1940 A/M/V Park mu odporučil udeliť DISTINGUISHED MEDAL & BAR (DF-M&BAR, Záslužnú let. medailu).

Predposlednou kapitolou je *Osamelý vlk*. František bol hodnotený ako tichý, skromný chladnokrvný a vynikajúci stíhač, ale nedisciplinovaný vojak, Briti ho nazvali „Lone Wolf“. To oslabovalo disciplínu jednotky, preto bol prijatý ako hosť peruti. Často bol za „odsoký“ – opustenie letky počas boja – pri raporte, vždy sľúbil nápravu, ktorú nikdy nedodrжал. 30. 9. 1940 peruť šla do boja, on odštartoval pre poruchu motora samostatne, chcel sa pripojiť k letke, ale ju nenašiel. Po útoku Messerschmittov Me 109 naňho jeden zostrelil – bol to jeho posledný 17. zostrel.

Po tejto kapitole nasleduje iba *Záhadná havária*. Čatár František bol leteckým esom, hrdinom. V poslednej dobe bol poznačený psychickým vyčerpaním 7. október 1940 bol posledným dňom boja 303. perute v bitke o Britániu. Ďalší deň peruť hliadkovala nad ústím Temže a pri návrate na letisko veliteľ perute Witold Urbanowicz videl, ako sa od nej odpojil jeden stroj, strmhlavo letel dolu až zmizol a havaroval na predmestí Londýna (Cuddington Way v Ewelle, grófstvo Surrey). Nemohol to byť nik iný ako František. Po pristátí na letisku veliteľovi bolo oznámené, že sa seržant František zabil. Príčina pádu nebola objasnená. Bol pochovaný 10. októbra 1940 na cintoríne v Northwoode neďaleko Londýna. Nasledujúci deň odletela peruť na odpočinok.

Toto rozsiahle dielo opisuje život a kariéru najúspešnejšieho čs. stíhača v bitke o Britániu, ktorý lietal s 303. poľskou perutou RAF a dosiahol oslňujúcich 17 potvrdených a 1 pravdepodobný zostrel v období od 2.

do 30. septembra 1940. Jeho smrť 8. októbra 1940 ostáva nepochopiteľnou a nevysvetliteľnou záhadou. Tento vynikajúci stíhač právom patrí na vrchol nielen československého, ale aj poľského a britského letectva. Postava tohto úspešného pilota dlho pútala mnoho historikov, novinárov aj pamätníkov. Jeho životné osudy lemuje množstvo mýtov a legiend. Autor sa s nimi pokúsil vyrovnáť pomocou dokumentov z českých, poľských, francúzskych, britských a nemeckých archívov. Predovšetkým rozpráva príbeh nespútaného mladého muža, ktorý občas privádzal veliteľov do zúfalstva, ale keď stisol spúšť, málokedy netrafil cieľ a jeho kniha je pokusom o pravdivý príbeh. Je doplnená nepreberným množstvom archívnych fotografií.

Z časopisu *Svět křídel* sú uverejnené operačné lety Sgt. Josefa Františka, jeho vzdušné víťazstvá, najúspešnejší piloti 303. perute RAF, najúspešnejší stíhači poľských perutí v bitke o Britániu, počty zostrelov RAF júl – november 1940, najúspešnejší piloti *Fighter Command* aj najúspešnejší piloti *Luftwaffe* v bitke o Britániu, fotografie a porovnávací tabuľka vojenských hodností.

Knihu uzatvárajú archívne pramene, literatúra a články v periodikách.

L. Jančo

ĎURIŠ, Rudolf. *O SLOVÁKOCH V ČESKOSLOVENSKÝCH LÉGIÁCH V RUSKU*. Nitra : Eko-Konzult, 2012, 133 s., ISBN 978-80-8079-162-9.

Na Slovensku vychádza v súčasnosti len veľmi málo publikácií a štúdií s tematikou česko-slovenského zahraničného vojska (légií), preto treba prijímať aj skromné brožúrky, spracované bez vedeckého aparátu, ale zato so zrejmom usilovnosťou a úprimným zaujatím pre tento málo známy (resp.

polozabudnutý a predtým až tabuizovaný a všelijako poprekrúcaný) úsek našich dejín so sympatiami a chápať ich ako prípravu na vydanie súbornejšieho a odbornejšie spracovaného diela. Takým príspevkom k legionárskym dejinám je aj Ďurišova knižka, ktorá vyšla s podtitulkom: *Nepoznaná história. Kriesitelia hasnúcej pahreby*.

Podľa pôvodcu, absolventa Filozofickej fakulty univerzít v Prahe a Viedni, pôvodne stredoškolského profesora (nar. 1916) a neskôr matičného pracovníka ho k legionárskej problematike priviedlo zostavovanie rodinnej kroniky jeho nebohého svokra Viliama Šimku († 1968), ktorý ako vojnový zajatec – príslušník rakúsko-uhorskej armády vstúpil v roku 1918 do česko-slovenských légií. (Autor používa nejednotnú terminológiu, pričom aj výraz československý píše raz bez spojovníka, inokedy zase so spojovníkom.) Pri práci na rodinnej kronike Ďuriš pocítil potrebu preštudovať si príslušnú literatúru o našom 1. zahraničnom odboji, rozšíriť si svoje vedomosti a potom aj publikovať informácie o čs. légiách s cieľom „*priblížiť opätovne toto obdobie dnešnému čitateľovi, milovníkovi historického čítania, najmä študujúcej mládeži*“. V minulosti už uverejnil článok o Slovákoch v čs. légiách v Rusku, ďalej štúdiu o ruskom legionárovi, politickom pracovníkovi, publicistovi a prekladateľovi Mikulášovi Gacekovi a spomienky spomínaného V. Šimku v dvoch zväzkoch pod názvom *Z rodinnej kroniky* (2007) a *Ako sme bojovali proti Rusom za svetovej vojny* (2008).

Celá publikácia je rozdelená do prehľadných oddielov pod názvami: *Letmý pohľad do dejín československých légií v Rusku, Aktivity Slovákov v (českých) légiách, Slovenská otázka v légiách v Rusku, Fenomén čechoslovakizmu v légiách, Aktivisti Slováci v zahraničnom odboji v Rusku, Význanie*

legionárov a odkazy krajanom vo vlasti a Odkazy legionárov.

Đuriš uvádza ako svoje zdroje aj Archív literatúry a Umenia Slovenskej národnej knižnice (ide zrejme hlavne o pozostalosti, respektíve osobné fondy a fotoalbumy, z ktorých sú však mnohé uložené aj v Slovenskom národnom archíve v Bratislave – napríklad Mikuláša Gaceka, Antona Granatiera, Vladimíra S. Hurbana a ďalších – tieto však nepoužil), ale pracuje predovšetkým s publikovanou literatúrou – najmä so *Sibírskymi zápiskami* M. Gaceka, z ktorých aj hojne cituje, ďalej z Jesenského pamätí *Cestou k slobode* a zo *Sborníka rozpomienok ruských legionárov Slovákov*, ktorý v roku 1933 redigovali Jozef Gregor-Tajovský a Ferdinand Písecký.

Publikácia si nerobí nárok na to, aby bola vnímaná ako prísne vedecké dielo, a preto a potom ešte aj pre svoj stručný rozsah vyznievajú niektoré autorove formulácie príliš zjednodušujúco a s ploštene, napríklad, keď opisuje Štefánikovu misiu na Sibíri, udalosti ako odzbrojovanie légii v Penze, Čeljabinský incident, peripetie okolo legionárskych zjazdov, údajný „neúspech“ hlasistického hnutia, alebo aj komplikované pomery v Irkutskom tábore Slovákov či vzťahy medzi niektorými vedúcimi postavami (Oríšek – Gacek, Jesenský – Tajovský atď.) V takej stručnej brožúre, pochopiteľne, nebolo možné ani podrobnejšie vysvetliť komplikované vzťahy Čechov a Slovákov v Rusku alebo problém „čechoslovakizmu“, formovanie slovenských jednotiek, používanie slovenského jazyka atď. aj keď sa o to autor nie vždy celkom úspešne pokúša. Napriek tomu treba publikáciu privítať ako pomôcku hlavne pre stredoškolských učiteľov a ako stručný úvod do problematiky légii, hlavne ruských. A aj keď Đuriš spomína tzv. legionársky mýtus, v závere knihy celkom správne konštatuje, že „*legionárske hnutie bolo a malo by aj zostať svetlou kapitolou našich spoločných*

česko-slovenských dejín. Pôvodné ideály legionárov, obetavá láska k vlasti a ochota nasadiť aj svoj život za jej slobodu sú trvalé mravné hodnoty, ktoré by mali platiť pre oba naše národy dnes i pre všetky budúce dni“ (s. 124).

F. Vrábek

JENŠÍK, Miloslav. *COMMANDOS ÚTOČÍ. NÁJEZD NA SAINT-NAZAIRE 1942*. Praha : Epoque, 2012, 92 s. ISBN 978-80-7425-144-3.

V noci z 27. na 28. marca 1942 podnikli sily britských Commandos a Royal Navy odvážnu akciu s krycím označením *Chariot* – nájazd na Nemcami okupovaný francúzsky prístav Saint-Nazaire v ústí rieky Loiry. Cieľom bolo zničiť obrovský suchý dok (350 x 50 m), ktorý pôvodne postavili pre predvojnový transatlantický parník SS Normandie. Ak by sa operácia podarila, museli by potom veľké nemecké bojové lode (predovšetkým obávaný Tirpitz) plávať kvôli opravám až do domácich prístavov. Predĺžená plavebná dráha by poskytla Spojencom viac možností na útočné operácie proti nim. Význam akcie proti Saint-Nazaire zdôrazňuje aj skutočnosť, že za ňu udelili päť najvyšších britských vyznamenaní za statočnosť – Victoria Cross a ďalších osemdesiat iných vyznamenaní.

Britský premiér Winston Churchill sústavne podnecoval vytvorenie prepadových kománd a neskôr aj útok na Saint-Nazaire. Bol si dobre vedomý okrem strategického významu vyradenia doku aj veľkého psychologického účinku ako na Nemcov, tak aj na vlastných vojakov. Britskí vojenský činitelia sa pre ommandos inšpirovali búrskeymi záškodníkmi, ktorí počas britsko-búrskych vojny spôsobili britskej armáde veľké škody, ale pre inšpiráciu išli ešte ďalej: až do dôb Francisa Drakea (hlavne útok na Cádiz a Santo Domingo), ale študo-

vali aj španielsky odpor proti Napoleonovi a pôsobenie Thomasa Edwarda Lawrencea, prezývaného Arabmi Emir Dynamit, na Blízkom východe počas prvej svetovej vojny. Duchovným otcom britských commandos bol mjr. Jo Holland; jeho myšlienky realizoval v praxi pplk. Colin McVean Gubbins; veliteľom oddielov commandos bol Sir Louis Francis Mountbatten.

Operácii predchádzalo letecké bombardovanie a snímkovanie prístavu. Na získaných fotografiách boli označené hlavné ciele náletu: kesonové vráta suchého doku, budova čerpadiel, strojovne, ponorková základňa a nemecké veliteľstvo prístavu. V akcii pripadla dôležitá úloha torpédoborcovi Campbeltown, ktorý pretvorili tak, aby sa podobal na nemecké torpédoborce triedy Möwe a oklamal tak nemeckých leteckých aj námorných pozorovateľov a tiež obrancov prístavu. Torpédoborec mal na začiatku akcie vraziť do vonkajších kesonových vrát doku. Torpédoborec do vrát aj vrazil a ťažko ich poškodil, ale samotný dok nezničil a ani na zničenie ponorkovej základne nemali prepadové oddiely dost' času, ani dostatok síl. Vlajkovou loďou nájazdu na prístav bol delový čln, jedna z mála lodí, ktorej sa podarilo po úspešnej akcii aj zo Saint-Nazaire uniknúť. V akcii zohrala významnú úlohu trojica veliteľov: kpt. Royal Navy Robert Edward Dudley Ryder, ktorý velil celej akcii; poručík komandér Stephen Halden Beattie bol veliteľom torpédoborca Campbeltown a veliteľom jadra prepadového oddielu – 2. komanda bol pplk. Augustus Charles Newman.

Stručná knižôčka literatúry faktu popisuje prípravu, vykonanie a výsledky tejto legendami opradenej operácie. Ďalej sa čitateľ tejto pútavým štýlom napísanej knihy dozvie aj o historických inšpiráciách k tejto akcii, vytvorení prepadových oddielov commandos, ich formovaní a výbere príslušníkov, výcviku a spôsobe boja, v ktorom sa aj silní jedinci museli

podriaadiť tímovej spolupráci. Je tu však aj veľa informácií napríklad o spomínanom britskom spravodajskom dôstojníkovi pplk. Colinovi McVean Gubbinsovi, významnom činiteľovi SOE – Special Operations Executive, Úradom pre špeciálne operácie –, ktorý spolupracoval aj so šéfom československých spravodajských zložiek v bývalom Československu a potom počas vojny aj vo Veľkej Británii plk. Františkom Moravcom.

Časť commandos padla a časť sa dostala do zajatia. Napriek tomu, že Nemcom spôsobili veľké straty na životoch a aj vyradili dok z prevádzky až do konca vojny, Nemci sa k zajatcom údajne väčšinou správali korektne a s rešpektom. Najväčšie straty Nemcom spôsobila explózia torpédoborca, pri ktorej zahynulo 60 dôstojníkov, vrátane admirála, a okolo 200 vojakov a civilistov. Britské straty boli 169 mŕtvych a 215 zajatých. Nemcom sa podarilo zajať toľko Britov predovšetkým preto, lebo zlyhala záverečná fáza operácie: motorové člny, ktoré mali commandos evakuovať boli alebo zničené, alebo poškodené. Tí dvadsiati dvaja účastníci akcie, ktorí prežili a nedostali sa do zajatia, vstúpili na britskú pôdu 29. marca 1942 v plymouthskom prístave Devenport; piatim Britom sa podarilo dostať až do Gibraltáru. Na pamiatku akcie inštalovali v Saint-Nazaire na hrubo otesanom kamennom obelisku pamätnú dosku s anglickým a francúzskym nápisom pripomínajúcim odvážnych mužov, ktorí obetovali svoje životy v akcii. Vojnový film *Operácia Besný pes*, útok na železné pobrežie inšpirovala čiastočne táto akcia.

F. Vrábek

TŮMA, Miroslav. *MÍROVÉ VYUŽÍVÁNÍ JADERNÉ ENERGIE, NEŠÍŘENÍ JADERNÝCH ZBRANÍ A JADERNÉ ODZBROJENÍ*. Praha : Ústav mezinárodních vztahů, 2009, 180 s. ISBN 978-80-86506-77-7.

Právnik a plukovník vo výslužbe, člen Rady pre medzinárodné vzťahy Miroslav Tůma zastával počas svojej vojenskej kariéry viaceré veliteľské a štábne funkcie, zúčastnil sa misií OSN v Angole a Iraku, pracoval v oblasti zahraničnej bezpečnostnej politiky ČR. Svoje skúsenosti z kontrolno-zbrojnej a odzbrojovacej problematiky uplatňuje v prednáškovej a rozsiahlej publikačnej činnosti. Aplikoval ich aj v anotovanej práci zameranej na problematiku politiky nerozširovania jadrových zbraní a pokusov o jadrové odzbrojenie. Mapuje v nej predovšetkým obdobie posledného desaťročia minulého storočia a roky 21. storočia. Práca obsahovo voľne nadväzuje na predchádzajúce dve publikácie – *Nešíření zbraní hromadného ničení, kontrola zbrojení, odzbrojení a Česká republika*. (Brno : Ústav strategických studií Vojenské akademie 2002), *Nešíření zbraní hromadného ničení v kontextu aktuálních otázek mezinárodní bezpečnosti a boje proti terorizmu* (Brno : Ústav strategických studií Univerzity obrany, 2004). Tieto tri publikácie, ako konštatuje samotný autor, „boli spracované s cieľom prispieť k úsiliu OSN v rozvíjaní výchovy a vzdelávania v členských štátoch v oblasti nerozširovania zbraní hromadného ničenia a odzbrojenia“.

V prvej časti publikácie zameranej na mierové využívanie jadrovej energie a jadrové nerozširovanie autor podáva charakteristiku a význam Zmluvy o nerozširovaní jadrových zbraní (Treaty on the Non-proliferation of Nuclear Weapons) a dohôd zabezpečujúcich jadrové a rádiologické materiály a účinnú ochranu jadrových zariadení. Zmluva nadobudla platnosť v roku 1970 a predstavuje jedinú mnohostrannú zmlu-

vu, ktorá obsahuje právny záväzok tzv. deklarovaných jadrových štátov vo vzťahu ku globálnemu jadrovému odzbrojeniu. Tůma charakterizuje tiež činnosť a hlavné úlohy Medzinárodnej agentúry pre atómovú energiu, ktorá podľa stanov „dbá o rozširovanie prínosu atómovej energie pre mier, zdravie a prosperitu celého sveta“, analyzuje jej bezpečnostné opatrenia a kontrolnú činnosť. Prostredníctvom ochrany jadrových materiálov a jadrových zdrojov bojuje MAAE proti jadrovému a rádiologickému terorizmu už niekoľko desaťročí. Spracováva celosvetové jadrové bezpečnostné štandardy a zabezpečuje dohľad nad ich realizáciou. Hoci jej primárnou úlohou je overovanie neproliferačných záväzkov členských štátov Zmluvy o nerozširovaní jadrových zbraní a zón bez jadrových zbraní, štatút jej umožňuje i asistenčnú pomoc jednotlivým štátom pri overovaní jadrového odzbrojovania.

Rezolúciu Rady bezpečnosti OSN č. 1540 a sankčné rezolúcie voči KĽDR a Iránu autor hodnotí ako príklady efektívnych opatrení s univerzálnym rozsahom na všetky členské štáty OSN. V rámci stratégie Európskej únie proti rozširovaniu zbraní hromadného ničenia a ich nosičov považuje za dôležité oblasti z hľadiska európskej bezpečnosti Rusko a bývalé sovietske republiky, Stredomorie a čoraz viac naliehavejšiu oblasť Blízkeho a Stredného východu.

K zníženiu zbrojného arzenálu podstatnou mierou prispela v posledných rokoch kontrola zbrojných opatrení a kooperatívne bezpečnostné dohody uzatvorené medzi USA a krajinami bývalého Sovietskeho zväzu. V rámci pomoci USA Rusku v jadrovej konverzii od začiatku 90. rokov minulého storočia boli vytvorené tri programy americkej pomoci: Iniciatíva pre jadrové mestá, Iniciatíva pre prevenciu rozširovania a Medzinárodné vedecké a technologické stredisko, založené v Moskve roku 1992. Dôležité sú aktivity zamerané na zníženie

rizika rozširovania vojensky využiteľného štiepneho materiálu – plutónia a vysoko obohateného uránu.

Z iniciatív skupiny G8 považuje M. Tůma za najvýznamnejšiu iniciatívu Globálne partnerstvo proti rozširovaniu zbraní a materiálu hromadného ničenia, ktorú skupina prijala v roku 2002 s pôsobnosťou do roku 2012. Prvým multilaterálnym politicky záväzným dokumentom o zabránení rozširovania raketových technológií je Haagský kódex – Medzinárodný kódex správanie sa v zabránení rozširovania balistických riadených striel, ktorý však neobsahuje žiadne právne vymáhateľné ustanovenia. V závere prvej časti analyzuje autor dôvody, motivácie, prekážky, ekonomické faktory pre a proti vlastníctvu jadrových zbraní.

Druhá časť publikácie je venovaná otázkam jadrového odzbrojenia, a to z hľadiska súčasného ako aj prípadného ďalšieho vývoja. Poukazuje na bezpečnostné hrozby vyplývajúce z vlastníctva jadrových zbraní, ich vysokého stupňa bojovej pohotovosti, na zámery ich skvalitňovania, snahy teroristov o ich získanie a podobne, dotýka sa kontroverznosti americko-indickej dohody o civilnej jadrovej spolupráci. Pre jadrové odzbrojenie má veľký význam Zmluva o všeobecnom zákaze jadrových skúšok a Zmluva o zákaze výroby štiepných materiálov na vojenské účely. V odzbrojovacom regionálnom úsilí má dôležité miesto vytváranie bezjadrových zón. Stále väčší dôraz sa kladie na vytváranie zón bez všetkých zbraní hromadného ničenia, napríklad v prípade krízovej oblasti Blízkeho východu. Autor poukazuje na akútnosť riešenia nebezpečného vývoja v tomto regióne i vzhľadom na kontroverzný iránsky jadrový program a na záujmy niektorých blízkových arabských krajín o rozvoj jadrovej energetiky. Očakávaná

celosvetová renesancia výstavby nových jadrových reaktorov na výrobu elektrickej energie v dôsledku úsilia o sebestačnosť v palivových technológiách vyvoláva vážne obavy z narastajúceho nebezpečenstva zneužitia mierového spracovania jadrového paliva na vojenské účely.

Publikáciu uzatvárajú hlavné iniciatívy smerujúce k vytváraniu sveta bez jadrových zbraní. Po priereze aktivít v období studenej vojny (Pugwashské hnutie, činnosť Palmeho komisie, Mierová iniciatíva piatich kontinentov, Akčný plán Rádžíva Gándhího) sa autor venuje aktivitám a činnostiam zameraným proti jadrovým zbraniam po skončení svetovej bipolarity – Iniciatíva Komisie pre zbrane hromadného ničenia, Vzorová dohoda o jadrových zbraniach, výzvy bývalých popredných politikov USA (George P. Schultz, Henry A. Kissinger, William J. Perry, Sam Nunn), medzinárodná konferencia v nórskom Osle v roku 2008 Dosiachnutie vízie sveta bez jadrových zbraní (jej cieľom bolo zistiť, ako môžu všetky jadrové i bezjadrové štáty prispieť k dosiahnutiu danej vízie), výzvy bývalých britských a talianskych politikov, aktuálne odzbrojovacie iniciatívy Európskej únie, kampaň Global Zero na podporu etapovitého zníženia všetkých jadrových zbraní v priebehu 20 – 25 rokov pomocou právne záväznej a overiteľnej medzinárodnej zmluvy, podpora vízie bezjadrového sveta bývalými poprednými nemeckými politikmi.

V závere obidvoch hlavných blokov nájde čitateľ stručné zovšeobecnenie súčasného vývoja v daných oblastiach a v niektorých prípadoch aj zmienky o možnostiach riešenia. Prehľadnú prácu uzatvárajú odborné pojmové charakteristiky a príloha obsahujúca výber niektorých oficiálnych dokumentov.

B. Šed'ová

KRONIKA

MEDZINÁRODNÁ VEDECKÁ KONFERENCIA NA SÚTOKU RIEK. ŽIVOT NA SLOVENSKO-RAKÚSKOM POHRANIČÍ

V dňoch 19. – 20. marca 2013 usporiadal Štátny archív v Bratislave v spolupráci so Slovenským národným múzeom medzinárodnú vedeckú konferenciu *Na sútoku riek* s podtitulom *Život na slovensko-rakúskom pohraničí*. Toto zaujímavé vedecké podujatie sa konalo pod záštitou ministra vnútra Roberta Kaliňáka v reprezentatívnych priestoroch Hudobnej sály Bratislavského hradu. V rámci programu vystúpili vedeckí pracovníci zo Slovenska a Rakúska. Konferencia bola vzhľadom na svoj pomerne široko koncipovaný názov vhodným priestorom na prezentáciu poznatkov nielen historikov, ale aj kunsthistorikov, politológov, etnológov atď. Treba tak v tejto súvislosti zdôrazniť, že názov konferencie ponúkal pomerne široké spektrum možností interpretácie tejto problematiky. Z hľadiska histórie na konferencii odzneli príspevky časovo-tematicky spracúvajúce obdobie od stredoveku do súčasnosti. Z pracovníkov Vojenského historického ústavu v Bratislave na konferencii vystúpili Vladimír Segeš s príspevkom *Uhorsko-rakúske pomedzie počas štvrtej koalície vojny v roku 1809*, ďalej Jana Zaťková (*Vojnoví zajatci z radov dôstojníkov a ich život v zajatí v oblasti V. zborového veliteľstva v Bratislave počas 1. svetovej vojny*) a Peter Chorvát (*Výstavba československých opevnení v bratislavskom predmestí a v regióne Záhoria 1933 – 1938*). Inšpiratívne bolo vystúpenie viacerých rakúskych historikov, ktorí prezentovali zaujímavé problémy a pohľady týkajúce sa sledovaného regiónu. Všeobecne možno konštatovať, že konferencia bola výborne pripravená a ponúkala možnosť dozvedieť sa množstvo zaujímavých skutočností z histórie tohto priestoru. Bola, okrem iného, aj vhodnou platformou na poukázanie na viaceré možnosti výskumu témy a prezentáciu zaujímavých pohľadov na problém.

J. Zaťková

KONFERENCIA VOJNOVÉ CINTORÍNY PRVEJ SVETOVEJ VOJNY – SPOLOČNÁ MINULOSŤ EURÓPY

V dňoch 20. – 22. marca 2013 sa v historických priestoroch Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia *Vojnové cintoríny prvej svetovej vojny – spoločná minulosť Európy*. Jej organizátormi boli Klub vojenskej histórie Beskydy, katedra histórie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Österreichische Schwarze Kreuz, Visegrad Working Group for Military Cemeteries a Vojenský historický ústav v Bratislave. Odborníci zo Slovenska, Čiech, Maďarska, Poľska, Rakúska, Slovinska a Talianska počas troch dní konferencie vystúpili s referátmi venujúcimi sa vojnovým cintorínom prvej svetovej vojny a ich obnove v súčasnosti, keďže mnohé z týchto smutných pamätníkov vojny ležali a chátrali v zabudnutí celé desaťročia.

Z personálnych i časových dôvodov sa program nedal presne dodržiavať a organizátori museli niektoré príspevky presunúť, čo im však neubralo na atraktivite. Počas prvých dvoch dní konferencie odzneli zaujímavé referáty venujúce sa cintorínom, ktoré po sebe zanechala Veľká vojna na miestach svojich bojísk v Poľsku, na Slovensku, v Taliansku a v Slovinsku, ale i v zázemí v oblastiach, kde sa síce nebojovalo, ale boli tam transportovaní zranení vojaci (vojnový cintorín Olomouc – Černovír pri vojenskej nemocnici Olomouc) a zajatí nepriatelia (zajatecký cintorín vo Veľkom Mederi). Viaceré príspevky priblížili zúčastneným budovanie, evidenciu a starostlivosť o vojnové cintoríny počas vojny a po jej ukončení, ako aj zachované archívne dokumenty o vojnových cintorínoch vo Vojenskom historickom archíve v Bratislave a v Kriegsarchiv-e vo Viedni. Za Vojenský historický ústav vystúpili Milena Balcová, ktorá predniesla príspevok autorov Krajčirovič, P. – Balcová, M. *Vojnové hroby a cintoríny – archívna zbierka uložená vo Vojenskom historickom archíve* a Jana Zaťková s príspevkom *Úmrtnosť a cintoríny v zajateckých táboroch na Slovensku počas prvej svetovej vojny*.

Tretí – záverečný deň konferencie bol venovaný predstaveniu činnosti inštitúcií, ktoré sa podieľali na organizácii konferencie, a organizácií, ktoré sa venujú starostlivosti o vojnové hroby – Krajczáros Alápványi, Signum Belli 1914 a Crux Galiciae. Za Vojenský historický ústav vystúpil jeho riaditeľ pplk. Miloslav Čaplovič, ktorý účastníkom konferencie priblížil činnosť a poslanie ústavu. Na záver konferencie bola pripravená pre záujemcov prehliadka mesta Košice a Múzea letectva Košice.

Počas trvania konferencie prebiehala živá debata o obnove cintorínov a starostlivosti o ne v dnešnej dobe a o možnostiach vzájomnej medzinárodnej spolupráce. Môžeme teda konštatovať, že išlo o veľmi podnetné podujatie, na ktorom sa všetci zúčastnení dozvedeli veľa nových informácií a nadviazali sa nové pracovné i osobné kontakty.

J. Zaťková

UPOZORNENIE REDAKCIE

V záujme plynulého priebehu redakčných prác Vás prosíme o dodržiavanie určitých zásad pri písaní rukopisov.

Spôsob odovzdávania rukopisov

*Príspevky do Vojenskej histórie odovzdávajú, resp. posielajte zásadne v textových editoroch Word, v iných len na základe dohovoru. **Poznámky je potrebné vkladať pomocou programu WORD na vkladanie poznámok/odkazov pod čiarou – nie písať ich mechanicky vzadu za textom štúdie.** K štúdiu je potrebné pripojiť resumé v rozsahu cca jednej strany a osobné údaje o autorovi: rodné číslo, adresu trvalého bydliska i pracoviska, číslo účtu, telefonický a emailový kontakt.*

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal presiahnuť 40 strán. Recenzie môžu byť v rozsahu do 15 strán, anotácie maximálne do 3 strán. Počet strán sa počíta podľa počtu znakov (1 800 znakov na stranu).

Vzhľadom na platnosť STN ISO 690 (01 0197) – Dokumentácia. Bibliografické odkazy. Obsah, forma a štruktúra, apríl 1998, je potrebné pri citáciách rešpektovať jej zásady (sú zjednotené s používaním citácií v iných časopisoch, ktoré sa pridružujú aj medzinárodného citovania). Za správnosť citovania (obsahovú i formálnu) zodpovedá autor príspevku, redakcia nebude do citácií zasahovať. Na ulahčenie citovania uvádzame niektoré vzory:

¹ VÁROŠ, Milan. *Posledný let generála Štefánika*. Bratislava : International, 1994, s. 56. ISBN 80-215-0149-9.

² PEJSKAR, Jožka (ed.). *Poslední pocta : Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948 – 1981*. B. m. : Konfrontace, 1986, sv. 2., s. 118-121. ISBN 3857701203.

(v prameni neuvedené miesto vydania: bez miesta; podobne aj pri neuvedenom vydavateľstve: b. v., roku: b. r.)

³ ŠPIRKO, Dušan – LUPTÁK, Miroslav. Obrana bratislavského predmestia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In *Vojenská história*, 2002, roč. 6, č. 1, s. 9-10. ISSN 1335-3314.

(u cudzojazyčných zdrojov uvádzať v príslušnom jazyku, napr. anglický zdroj: *In Army History*, 2003, vol. 59, no. 1, p. 13-15.)

⁴ DEIGHTON, Leon. *Blitzkrieg : Od Hitlerova nástupu po pád Dunkerque*. Prel. Kárník, Zdeněk. Praha : Argo, 1994, s. 85. 80-85794-08-X.

⁵ PEJSKAR, ref. 2, s. 97.

- v prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa: PEJSKAR, Poslední, ref. 2, s. 93.
- autor nemusí uvádzať mená všetkých pôvodcov citovaného diela (druhého, tretieho) alebo ak má citované dielo viacerých ako troch pôvodcov uvádzame: ŠPIRKO, Dušan et al.
- v prípade viacerých miest vydania, alebo názvov vydavateľstiev píšeme bodkočiarku alebo čiarku: Praha : Naše vojsko; Bratislava : Magnet Press, 1999,
- údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu
- pri odkaze na archívny prameň je potrebné uvádzať skratky: f. (nie fond)
  - šk. (ako škatuľa, nie krabica)
  - č. j. (s medzerou)
  - VHA Bratislava, f. ....; pozri tiež PEJS, O.: ...
  - Tamže, s. 8. (nie tamtiež)
- najfrekventovanejšie skratky archívov: SNA Bratislava, VÚA-VHA Praha, VHA Bratislava, NA Praha, AM SNP B. Bystrica,
Číslo poznámok v texte uvádzať indexovo: ⁴ nie: ⁴⁾ ^{4/}

Používanie skratiek a označovanie

Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

Pri anotáciách a recenziách je potrebné uvádzať ISBN.

Adresa redakcie: Vojenský historický ústav, Krajná 27, 21 04 Bratislava

tel: 02/48 207713

E-mail: redakciavh@gmail.com

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

AUTORI ČÍSLA

PhDr. Vojtech DANGL, CSc., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 816 34 Bratislava

Mgr. Peter CHORVÁT, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Mgr. Jana TULKISOVÁ, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

PhDr. Jan ŠTAIGL, CSc., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Dr. Peter TURZA, Vojenské historické múzeum, Orviská cesta, LDS -F -6. 921 01
Piešťany

Mgr. Ondřej KOLÁŘ, PhD., Slezské zemské muzeum - Památník II. světové války, 747
63 Hrabyně 192, Česká republika

Mgr. Peter KRALČÁK, Vojenský historický archív, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Mgr. Eduard LAINCZ, Ľubovnianske múzeum - hrad, Zámocká 22, 064 01 Stará
Ľubovňa

Mgr. Alex MASKALÍK, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

PhDr. Igor BAKA, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Vojenská história 2/2013

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo

Vydáva Vojenský historický ústav v Bratislave
V spolupráci s Ministerstvom obrany SR

Editor a šéfredaktor: pplk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD.

Výkonná redaktorka: Mgr. Mária Stanová

Kontaktná adresa: redakciavh@gmail.com

Grafická úprava: Mgr. Igor Kalita

Redakčná rada: doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD. (predseda), PhDr. Vojtech Dangl, CSc. (podpredseda), PhDr. Igor Baka, PhD., PhDr. Valerián Bystrický, DrSc., PhDr. František Cséfalvai, CSc., PhDr. Viliam Čičaj, CSc., Mgr. Peter Kralčák, PhDr. Slavomír Michálek, DrSc., plk.gšt. v.v. Dr. Jaroslav Nižňanský, PhD., PhDr. Jan Štaigl, CSc., pplk. v zál. PhDr. Peter Šumichrast, PhD., doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc.

Medzinárodný redakčný kruh: Dr. István Janek, PhD. (Budapest), PhDr. Michal Lukeš, PhD. (Praha), Mgr. Mateusz Gniazdowski, PhD. (Warszawa), Dr. László Szarka, CSc. (Budapest), Ph Dr. Jiří Rajlich (Praha), Dr. Martin Zückert (München)

Vychádza štyrikrát ročne.

Rozširuje Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Fax: + 421/2/48207719

Schválené do tlače dňa: 29. apríla 2013

EV 734/08

Nepredajné

ISSN 1335-3314

Tlač: ÚVŠP MO SR, OdVČ, OdPČ, Kutuzovova 8, Bratislava

Na obálke: Fotografia zachytáva vojakov pri odbere stravy v poľných podmienkach počas cvičenia čs. brannej moci v 30. rokoch 20. storočia.